

CSÜLLÖG GÁBOR:*

A BÁNSÁG VÁLTOZÓ SZEREPE MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETI TÉRSZERKEZETÉBEN A 10–19. SZÁZAD KÖZÖTT

THE CHANGING ROLE OF BÁNSÁG IN THE HISTORICAL SPATIAL STRUCTURE OF HUNGARY

ABSTRACT

The spatial structure of the Hungarian historical statehood was complex, because the Hungarian Kingdom had developed function-spaces including defensive and impact spaces both inside and outside the country in the Middle Ages. The process of regionalization, determinant in the construction of the country structure, was built on this regional operativity, with close interactions between these two elements of regionalism.

Provinces representing larger areal connectivity units and smaller areal units connected to differentiated areal utilization and areal concentration were simultaneously present in the areal forms of administrative authority with various functions. In the 16th-17th century the Bánság was a part of the Ottoman Empire. After the Turkish's expulsion the Habsburg Rule organized the defended frontier regions at the Ottoman borders. The Bánság became a mixing region of ethnic, cultural and economic influences from 17th century. The southern part of Hungary and the Bánság had a very important role in screening the effects of the Balkan.

1. Bevezetés

A Kárpát-medence földrajzi helyzetéből adódóan évezredek óta a környező nagytérségek etnikai, vallási, kulturális, gazdasági és politikai hatásrendszeinek keveredési területe.¹ A medencén belül a különböző történeti korszakokban eltérő hatalmi centrumokhoz igazodó térségek szerveződtek, néha egymást átfedően, néha élesen elkülönülve. A Magyar Királyság megszervezésével először jött létre a teljes Kárpát-medencét átfogó és a beérkező áramlásokat sikeresen szűrő, ellenőrző és tartós határokkal lezáró politikai tér.

Ebben a térben évszázadokon át meghatározó területi funkciókkal jelent meg a Duna, Tisza és a Maros, valamint a Déli-Kárpátok közötti földrajzi térség. Elnevezése a különböző történeti korszakokban eltérő volt (Temes, Temesi-térség, Temesi-Bánság, Bánság, Bánát) és többször kapott közigazgatási keretet, amelyek kiterjedése a regionalizációs céloknak megfelelően változott.² Felépítésében, területi funkcióiban megjelenítette a Magyar Királyság legfontosabb térszerkezeti jellemzőit annak az állami térnek, amely kialakulásától – változó uralkodói és hatalmi térben – megszakítás nélkül fennállt és folyamatos alakítója volt a térség történetének. Ez a tartósság és hatalmi szerep szorosan összefüggött a Kárpát-medence környezeti adottságaihoz igazodó történeti térszerkezetével, amelynek összetettségét váltakozó arányban, egymást erősítve alakította az alulról szerveződő – a megtelepedési, majd a tájhasználati jellemzőket kifejező – regionalizmus és a közigazgatási, politikai tereket szervező állami regionalizáció.

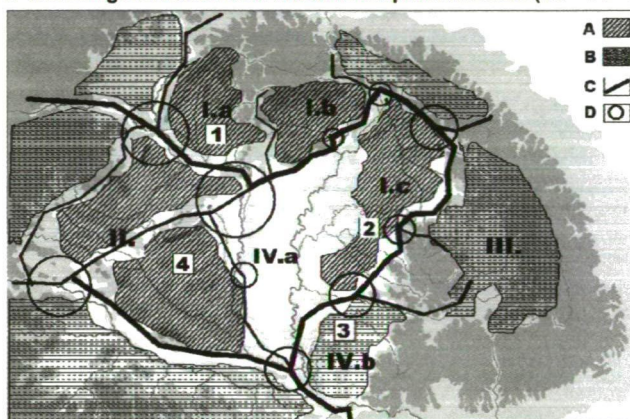
* Dr. PhD Csüllög Gábor egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajz- és Földtudományi Intézet.

2. A középkori magyar állam területi tagolódása

A Magyar Királyság területi rendszere alapvetően a külső áramlásokat lefojtó és a belsőket egységbe szervező medencei tér volt (1. ábra). A kialakuló középkori állam politikai terének és területi működésének biztosítására a különböző közigazgatási terek (vár- és egyházmegyerendszer, kiváltságolt területek stb.) mellett regionalizációs funkciótereket (ütköző, védelmi, áramlás szervező) hozott létre. A magyar állam területi egységének kulcsa évszázadokra a Duna által közvetített áramlási útvonal két medencei bejáratának: az északi Morva- és a déli Morava-kapu uralma lett. Ezek voltak a Kárpát-medencébe irányuló áramlások fő közvetítői és a különböző birodalmak (Német-Római Császárság, Bizánc, Oszmán Birodalom) területi törekvéseinek kiindulópontjai.

1. ábra. A magyar területfoglalás a Kárpát-medencében (10–11. század)

Figure 1. The Hungarian area reservation in Carpathian Basin (10th–11th century)

A stratégiai térosztás rendszere: A) Közbezárt terek, B) Kifelé nyitott terek, C) Stratégiai vonulási és megszállási vonalak, D) Stratégiai súlypont területek.

A területfoglalás rendszere: I. Medencei szerkezet: a) A Duna bal oldali mellékfolyói, b) A Tisza jobb oldali mellékfolyói, c) A Tisza bal oldali mellékfolyói, II. Pannóniai szerkezet, III. „Erdőn túli” szerkezet, IV. Köztes szerkezet: a) Duna–Tisza köze, b) Bolgár kapcsolattú térség,

Dukátusok: 1. Nyitrai, 2. Bihari, 3. Temesi, 4. Somogyi

Forrás: a szerző saját szerkesztése

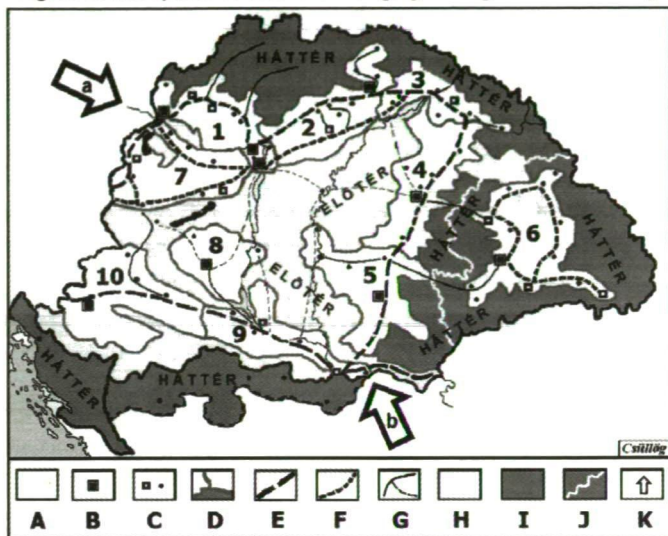
Az áramlások bizonyos formái és azok hatásai (szórványos népességmigráció, vallási, kulturális, gazdasági elemek diffúziója) azonban nem szűntek meg, ezért a magyar állam területi egységének fenntartásához szükségessé vált ezek megfelelő kezelése és térszerkezeti beépítése. Az áramlási zónák és áramlási csomópontok uralása mellett a középkori állam tartományok (Erdély, Szlavónia, Horvát Királyság) és katonailag uralt területek (délvidéki bánságok) megszervezésével építette be területiségébe térbeli terjeszkedését, így a Magyar Királyság erős belső szerveződésű, komoly területi tagoltságú, kifelé növekvő politikai térként vált meghatározó állammá a 11–16. századi Európában. A többszintű területi tagoltságban a regionalizációs terek (közigazgatási és funkcionális téregységek) mellett meghatározó összetevők voltak a regionalizmus által a tájhasználati különbségekből kialakított térkapcsolati rendszerek, amelyeknek szintén fontos szerepük volt abban, hogy a magyar állam a sajátos földrajzi térből egységes struktúrát hozott létre. A 14. századra kialakuló nagymedencei térszerkezet összefogó elemei a belső medenceperemen és azok

leágazásain, valamint a Duna egyes szakaszai mentén a regionalizmus és a regionalizáció által közösen kialakított áramlási/térszerkezeti vonalak voltak. Ezek csomópontjain jöttek létre azok a komoly vonzástereket kialakító központok, amelyek a kor centrumtérsegeiként értelmezhetők. A több, egymástól független, de az áramlási pályákkal összefűzött centrumtér (Pozsony–Buda–Esztergom, Gömör-Borsod, Felső-Tisza vidék, Bihar, Temes, Erdélyi-medence, Bács, Szlavónia) mellett ritkábban lakott és gyengébb áramlásokkal jellemezhető periféria térségek adták az ország további területét. A folyók ártereivel közbezárt alföldi területek, a Duna–Tisza köze, a Körös–Maros köze és a Duna egyes szakaszaihoz, a Tiszához és a Száva, Dráva alsó szakaszához kapcsolódó árterek hatásokat befogadó, elnyelő előtéri perifériaként, míg a peremi és köztes hegyvidékek az áramlásokat fókuszáló és az erőforrásokat bővítő, háttéri perifériaként jelentek meg. A szerkezeti vonalak, az áramlási pályák, a centrum-, háttér- és előtér-térsegek, valamint a nagyobb vonzásterű központok elrendeződése mintegy 10 elkülöníthető és belső szerveződési irányokban eltérő téregységet-térkapcsolati régiót³ alakított ki (2. ábra). A nagytérsegi régiókra tagolódásának földrajzi törvényszerűségei alapvetően nem változtak a későbbi évszázadokban sem, sőt a különböző korszakok regionalizációja a nagyobb közigazgatási téregységek kialakításakor bizonyos politikai szempontokat figyelembe véve nagyjából ezekhez igazodott (pénzügyi-bányászati kamarák, Királyi Főkapitányságok, II József kerületei, Ferenc József kerületei).

2.1. A Bánság területi funkció a 16. századi

Ebben az összetett területi rendszerben már a honfoglalás időszakában fontos funkciókat kapott a Duna–Tisza–Maros közötti térség. Elsősorban az Észak-balkán áramlási csomópontjának (Száva és Morava torkolata) közelsége miatt vált szükségessé a szláv, a bolgár-török és bizánci hatások kezelése. Ez elsősorban a dunai védelmi vonal kiépítését jelentette, másrészt az Erdélybe vezető áramlási vonal mentén a bolgár-török térségek feletti ellenőrzés átvételét. A Dunára és az Erdély felé vezető útvonalra való koncentrálódás, a kettős szerkezeti vonal a későbbi évszázadok térszerkezetét is meghatározta. A korai területi rendszerben ez a térség a stratégiai, szűrő és védelmi funkciók (kifelé nyitott, a védelmi vonalakra koncentrált jelenlét) mellett a megtelepedésben is kevésbé szervezett és ritkábban megtelepült köztes térségeként funkcionált (1. ábra). A 11. században meginduló meggyeserveződés elsősorban a folyókhoz igazodott és már erőteljesebb megtelepedéseket hozott az arra kedvező főleg medenceperemi térszíneken, de még ekkor is a térség fontos stratégiai funkciója volt a korábbi hatalmi terek hatásainak kezelése, a Balkáni áramlások Duna menti és Erdély felé történő áramlásainak lezárása, erre a funkcióra történt meg a térség dukátussá szerveződése. Hasonló okból vonta egységbe a térséget a korai Csanád központú egyházmegye. Ekkortól válik fontossá a Duna vonala mellett a Maros és annak tiszai torkolata, valamint a Duna és a Felső-Tisza vidék közötti új központokat összekötő áramlási vonal. Ennek kiépülése felértékelte a belső domborzati perem előtti térséget, ahol a kedvező földrajzi fekvés és a regionalizációs célok következtében Temesvár egyre fontosabb központtá vált. Külső áramlást záró védelmi szerepe nem változott a 13–15. században sem, de emellett megerősödött a belső áramlást elosztó funkciója a Tiszántúl, Erdély és Szlavónia között. A regionalizáció erősödésével erőteljesebbé vált Temesvár szerepe, fontos eleme lett a vásárvonalnak és a 15. századi nagymedencei térszerkezetben már meghatározó vonzáskörzete alakult ki, amely megjelenítette a Temesi-Délvidék térkapcsolati rendszerét, régióját (2. ábra).

2. ábra. Magyarország nagymedencei térszerkezete a 14–16. században

Figure 2. The spatial structure of Hungary during 14th–15th century

- A) Térkapcsolati régiók: 1. Dunáninnen, 2. Nyugat-Tiszáninnen, 3. Kelet-Tiszáninnen, 4. Tiszántúl, 5. Temesi-Délvidék, 6. Erdély, 7. Nyugat-Dunántúl, 8. Dél-Dunántúl, 9. Duna-Száva menti Délvidék, 10. Szlavón Délvidék, B) Régió központ, C) Központok, D) Régiók határa, E) Térszerkezeti vonalak, F) Térszervező vonalak, G) Közvetítő vonalak és összekötő útvonalak, H) Előterek és köztes térségek, I) Háttér, J) Erdély belső határa, K) Külső hatásirányok:

a) közép-európai, b) balkáni

Forrás: a szerző saját szerkesztése

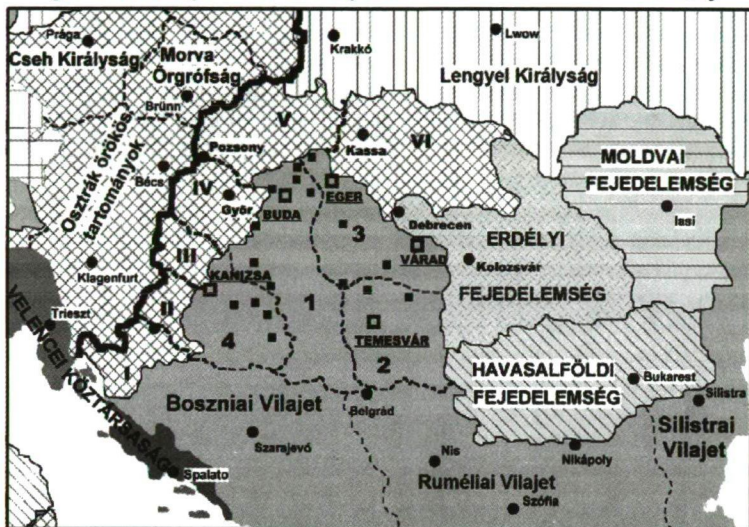
3. Birodalmak ütközésének korszaka a 16–17. században

A 15. század végéig a magyar állam zárni, illetve szűrni tudta mind a Duna felső folyása, mind a Balkán felől érkező áramlásokat. Az egyik kulcselem, a déli áramlási kapu harcokban való elvesztése, illetve az északnak a Habsburg birodalomhoz való csatolása vezetett a Duna menti áramlások uralmának 16. századi elvesztéséhez, ezzel együtt az állami tér megosztásához valamint az ország jelentős részének a Balkánnal közös állami térbe foglalásához. A Török Birodalom kárpát-medencei területszerzése és a korona Habsburgokhoz kerülése két eltérő struktúrájú – európai és ázsiai – birodalom ütközését hozta magával. A regionalizációs törésvonalak közel 150 éves megléte ellenére a regionalitás folyamatai és a térkapcsolati rendszerek fenntartották a Kárpát-medence sajátos összefüggő működését, és a magyar államiság folyamatosságát a királyi területek határán kívül is. Ugyanakkor a két birodalomnak olyan egymásba fűződő ütközőtere jött létre, amely a balkáni áramlási rendszereket behúzta a Kárpát-medence középső területeibe. A területileg a korábbinál jelentősen kisebb királyi területeken katonai igazgatású főkapitányságokat alakítottak ki, ezek területe alapvetően a megmaradt regionális hatótereket fedte le: A Horvát Főkapitányságot Horvátország megmaradt területeiből, a Vend Főkapitányságot a Szlavón Délvidék maradványain, a Balaton-Dráva közti és a Duna-Balaton közti Főkapitányságokat a Nyugat-Dunántúl területén, a Bányavárosi Főkapitányság a Dunáninneni, a Felső-Magyarországi Főkapitányság a két Tiszáninneni térségből alakították ki. A korábbi áramlási

struktúra megszakadása és keleti térségek Béctől való távolsága kétpólusúvá tette a királyi Magyarország területét: nyugaton a kisalföldi térség vált Bécshez kötődve jelentős centrumtérséggé, míg keleten a Felső-Tiszavidék és Szepesség közötti városi zóna főleg az Erdélyi Fejedelemséggel kialakuló kapcsolatain épült ki jelentős centrumtérséggé.

3. ábra. Állami terek a 16–17. századi Kárpát-medencében

Figure 3. State spaces of the Carpathian Basins in the 16th–17th century

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A két birodalom érintkezése a 17. század végéig a Kárpát-medence belső területén húzódott. A hódoltsági vonal helyzetét a középkori magyar állam térszerkezeti sajátosságai is befolyásolták.⁴ Az Oszmán Birodalom hadjárata a délvidék katonai bánságok, a Temes vidék és a Duna menti erődítésekén kívül csak a belső medenceperemen ütköztek erődített központokba. Az oszmán törekvések következtében a Drávától a Felvidékig erős és tartós ütköző zóna jött létre. Itt rögzült a magyar királyság védelmi vonala, ahol a törökök csak a bécsi főirányhoz szükséges Balaton–Esztergom–Buda–Eger vonalon tudtak jelentősebb várakat elfoglalni. A végvárvonalon a folyamatos hadiállapot és a várkatonaság fenntartása komoly terhet jelentett mindkét oldalnak, a népesség és a településhálózat megritkult, egy idő után pedig elnéptelenedő, pusztulási terek jöttek létre.

A Habsburg Birodalom a közép-európai áramlásokba kapcsolta be a királyi országrészt, míg az Oszmán Birodalom a Balkáni áramlásokkal kötötte össze a Kárpát-medencét, így jelentős európai szerepű, frontális áramlási csomópont jött létre. A két áramlási rendszer ugyan a hadjáratok révén sokszor ütközésbe került, de a gazdasági érdekek alapján komoly kereskedelemi átfedés is kialakult.

A hódoltsági területeken új áramlások és irányok jelentek meg, a nagy hadjáratok felvonulási útvonalai mellett jelentős térségeket érintettek a változó célú katonai portyázások. A katonai mozgások következtében jelentős volt a különböző balkáni etnikumok Duna menti áramlása és letelepedése is.

3.1. A Bánság funkcióváltása az Oszmán Birodalomban

A hódoltsági területeken a balkáni térhez való közvetlen kapcsolódás következtében az útközi, végvári zónától távolabbi térség gazdasági rendszere jelentősen átfurmálódott. A korábban passzív, köztes alföldi térség gazdaságilag aktivizálódott és megindult a mezővárosi fejlődés „alföldi” útja, amely összefüggött az alföldi agrárgazdálkodás nagyállattartásával és a jelentős hadseregek igényéből fakadó konjunktúrával, amely fokozta a városok kereskedelmi hajlandóságát is. Ennek gazdasági haszna azonban nem csak a városokban jelentkezett, hanem a török hatalom jövedelmét is megfelelően biztosította. Az ehhez szükséges nagy terület kialakítása egyszerre volt magyar és török érdek. A kis és közepes népességű falvak egy részét, sőt néha egyes városokat is felhagyták (felhagyták), a településszám csökkent, így a gazdasági érdeknek sokkal nagyobb szerepe volt a települések ritkításában, mint a harci cselekményeknek. Ez ugyanakkor környezetátalakulással is járt, mivel a puszták és mocsarak területe jelentősen növekedett ebben az időszakban. A folyamatok következménye a népesség és települések erős koncentrálódása, a nagyterületű mezővárosok kialakulása és dominanciája lett és az így kialakuló struktúra sajátosságaként a hódoltság területén nem jöttek létre valódi vonzásterű központok, és nem alakultak ki határozott szerkezeti vonalak. Ez a folyamat azonban a Bánságnak csak egy részét érintette. A térség nagyobb részén a jelentős népességszám csökkenés a korai hadjáratok és a hadseregek állomásoztatásának, illetve annak a török politikának a következménye volt, amely a terület stratégiai helyzetére épült. Ez egyrészt a Duna vonalának katonai megerősítését igényelte, amely komoly számú török, illetve balkáni eredetű népesség koncentrált megtelepedését hozta magával. Ekkortól válik határozottan olyan vegyes etnikumú területté, ahol túlsúlyba kerültek a balkáni népcsoportok. Másrészt a térség az Erdéllyel szembeni politikában kapott jelentős ellenőrző és fenyegető szerepet, ez a politika eredményezte a temesi térség keleti felének (partiumi rész) változó uralmát is. A katona funkciók mellett tehát a Balkán felé való nyitottság és a két szomszédos vazallus fejedelemséggel szembeni politika határozta meg a térség birodalmi súlyát. Ekkor kapott először közigazgatási funkciót, mint Temesvári Vilajet (3. ábra). Ez a kiemelt stratégiai helyzet, az ide koncentrált török haderő és az erős balkáni háttér volt az oka annak, hogy a térséget csak 1718-ban sikerült újra az országhoz csatolni, de az a terület földrajzi helyzetén kívül már sok mindenben különbözött a 150 évvel azelőttől.

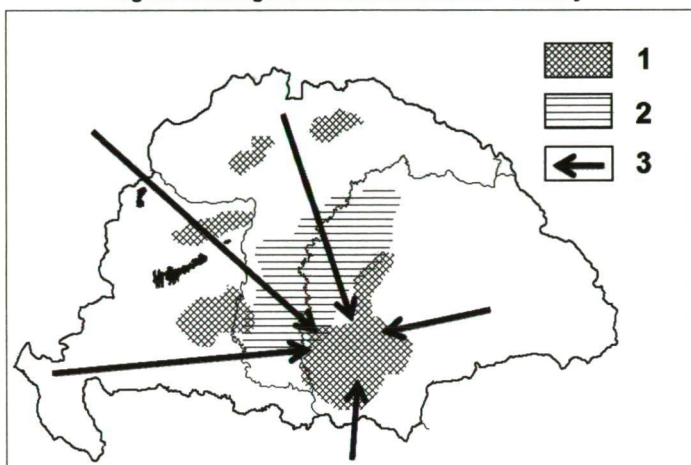
4. Régi és új birodalmi funkciók a Habsburg Birodalomban

A század végére erőteljessé váló Habsburg regionalizáció központosító törekvése az ország területi egységének megőrzésére törekedve szervezte meg a funkcionális téregységeit. A kiegyezésig a részben változó területű és a megyei közigazgatástól elkülönülő határőrvidekek voltak az egyik legfontosabb áramlást szűrő és ellenőrző területek. Hasonló célból és az előző részen ismertetett okokból került felállításra 1718 és 1778 között a Temesi Bánság, amelyről a Duna mentén leválasztották a Német és az Oláh bánsági, valamint az Illír határőrzővidék területét.⁵ A 18. századot jelentős mértékben meghatározta az alapvetően agrárcélú be- és letelepítések sora (4. ábra). A migrációs irányok nagyjából a Dél-Dunántúlra és a Délvidékre⁶ koncentrálódtak, a települések és a népesség számának növekedése regionalizációs célként egyrészt a hadsereg és a katona határőrvidek ellátását szolgálta, másrészt a lojális birtokosok és a nagyszámú adófizető előteremtését, illetve, hogy a Délvidéken birodalmi népességgel ellensúlyozzák a megmaradt balkáni népesség hatását. Az új regionalizációs célok új területi politikát igényeltek. Az állami hivatali rendszer át-

alakítása után II. József új regionalizációs tervalkítást vezetett be a megyék fölé rendelt 10 magyarországi kerület kialakításával, amelyek mellett Erdély és a határőrvidékek alkottak önálló egységet.

4. ábra. Be- és telepítési irányok a temesi Bánságba a 18. században

Figure 4. Immigrate directions into the 18th century

1. Be- és letelepítési térségek, 2. Aktivizálódó alföldi mezővárosi zóna, 3. Migrációs irányok

Forrás: A szerző saját szerkesztése

A reformkorban a területi struktúra átalakítására markáns elképzelések magyar oldalról politikai okokból nem igazán kerültek előtérbe, az udvar részéről pedig továbbra is a racionalizáció, a megyerendszer előnyössé alakítása és a nagy kerületek kialakítása volt az elsődleges cél. Az 1848-as törvényekben még nem nyilvánulhatott meg a térszerkezet megújítása, viszont a szabadságharc leverése után durva politikai formában újra megjelent a felosztásra törekvés, de már a megyék nélkül. A Bach korszak önkényuralmi területbeosztásában a kerületek kialakításakor a legfőbb politikai funkció (a magyar egység akadályozása) mellett szakmai szempontok is érvényesültek, de továbbra is elkülönültek a határőrvidékek, bár azok funkcióikban már megjelent a Török Birodalom balkáni hanyatlásából fakadó kisállami törekvések kezelésének szándéka is. 1851-ben Ferenc József az olmützi alkotmány hatálytalannítása után birodalmát, beleértve Magyarországot is, a legcsekélyebb önállóság nélküli tartományokra osztotta fel. A hatvanas évek elején enyhült az elnyomás és újra megnőtt a megyék szerepe. Az 1867-es kiegyezést követően meginduló gazdasági növekedés a területi közigazgatás megreformálásával együtt magával hozta a térszerkezet átalakulását. Az egységes közigazgatási rendszerben eltűntek a funkcióterek, elsősorban a gazdasági fejlődéssel és a polgárosodással összefüggő modernizációs terek váltak dominánssá.

4.1. A Bánság önálló évtizedei a 18–19. században

A 18. század elejétől a Bánság földrajzi helyzete, stratégiai funkciója következtében kiemelt helyet kapott a Habsburg területi rekonstrukcióban. A határozottan és markánsan kiépített határőrvidékek és Erdély elkülönítése mellett egyedül a Temesi Bánság került közvetlen udvari irányítás alá, leválasztva az ország többi részétől. Ennek következtében itt sokkal gyorsabb és erőteljesebb változások történtek: különösen így volt a Habsburg cé-

loknak megfelelő népességpótlás esetében, amelynek következtében a Bánság Európa egyik legösszetettebb etnikai terévé vált.⁷ A legalább hat nagyobb népességszámban jelenlévő etnikum (magyar, német, szerb, horvát, román, szlovák) mellett kisebb számban más, főleg balkáni eredetű etnikumból is érkeztek betelepülők. A birtokrendszer újraszervezése, a települések és népesség számának növelése a térség síksági részén a környezet átalakításával (lecsapolások, csatornák építése, majd folyószabályozás) párhuzamosan történt és az alföldi térszín nagy részére kiterjedő gabonatermelő övezet kialakításához kapcsolódott. A 18. század végére a változásokhoz igazodva kialakult a régió új gazdasági szerkezete, amelyen belül nem csak funkciókban, de fejlettségben is jelentősek voltak az eltérések. Az agrárgazdálkodásban jelentős volt a szélsőség: a kedvezőbb talajú, ármentes felszíneken magasabb szintű és jövedelmezőbb, a kevésbé kedvezőbb adottságú ár- és belvizes területeken, az alacsonyabb hegyvidéki térségekben elmaradottabb agrártevékenység volt a jellemző. Az állam és a birtokrendszer által alakított eltérő letelepítési hely, a kedvezmények és a támogatások különbsége, valamint az agrárkereskedelemben való bekapcsolódás eltérő lehetősége az etnikumok agrártevékenysége között is jelentős különbséget alakított ki a század végére. Bár közigazgatásilag a Duna menti határörvidékek nem tartoztak a térséghez gazdaságilag szoros kapcsolat alakult ki közöttük. A térkapcsolatok és a regionalizációs székely szerepe egyre erősebb hatású központtá tette Temesvárt, amely tovább erősödött az ipari folyamatok bányavidéki megjelenésével és a 19. század közepén a vasút kiépítésével. 1867-ig a Habsburg regionalizáció néhány évtized kivételével különálló közigazgatási egységként kezelte és irányította (a magyar nemesi politika ellenszenvével kísérvé) a Bánságot. A Temesi Bánság 1778-as megszüntetése után nem sokkal II. Józsefnél mint Temesvári kerület jelent meg. Még erőteljesebb forma volt a Ferenc József által Magyarországtól elszakított koronataromány a Szerb Vajdaság-Temesi Bánság, amely 1860-ban került vissza magyar közigazgatás alá.

5. Összegzés

Az eltelt évszázadok alatt a Bánság, ha változó néven is, a Magyar Királyság (és rövid időszakig az Oszmán Birodalom) meghatározó és egyedi jellemzőkkel bíró téregysége volt. Szinte folyamatosan funkció térként jellemezhető, amelyet leginkább a földrajzi fekvéséből adódó térségküszöbi helyzete (Közép-Európa, Kelet-Európa és a Balkán között) és a nagy vallási törésvonalak határoztak meg. Mint áramlási kapu, áramlás elosztó és áramlási csomópont folyamatosan meghatározó volt nem csak a Magyar Királyság területi struktúrájában, de a tágabb térben is. Ennek következményeként vált több etnikum – Európában egyedi – együttélési terévé. Az előbbiekkal együtt járó ütközőtéri állapot a nagyhatalmi politika következtében sokszor okozta a térség részbeni pusztulását, de a belső erőforrások, a gazdag és sokszínű kultúra mindig lehetőséget teremt az ütközés helyett a közvetítés előtérbe kerülésére, ahogy ez a modernizáció időszakában 1867-ig néhány évtizeden keresztül érvényesült.

JEGYZETEK

1. Csüllög Gábor (2008): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In: Reményi P.–Szebenyi A. (szerk.) A nagy terek politikai földrajza. PTE TTK Földrajzi Intézet KMBTK, Pécs, 2008. 334–341. old.
2. Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In: Horváth Gy. (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 2009. pp. 25–44.

3. Csüllög Gábor (2009/a): A középkori Magyarország regionális tagolódása. In. Közép-Európai Közlemények 2009/4–5. II. évfolyam, No. 6–7. 64–71. old.
4. Nagy Miklós Mihály (2008): A török hódoltság mint földrajzi régió. In: Közép-európai Közlemények 2008/1. 80–85. old. és Nagy Miklós Mihály (2009): Barrier és filter Bécs és Buda között, a török időkben. In. A virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged–Kaposvár, 2009. 249–254. old.
5. Suba János (2009): Határörvidék-határvédelem a földrajzi térben. In. A virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged–Kaposvár, 2009. 255–260. old. és Suba János (2007): A magyar államtér elhatárolódásának kérdéséhez. In. Gulyás L. (szerk.): „Régiók a Kárpát-medencén innen és túl” Baja, 2007. 439–443. old.
6. A Bánságba irányuló betelepítésekről lásd.: Marjanucz László (2002): Adalékok a Habsburg berendezkedés és telepítés bánsági történetéhez. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok (Studia Historica). 8. köt. Szeged. 5–16. old; Marjanucz L. (2003/a): Autonómia és regionalitás összefüggései a Temesi Bánság 18. századi történetében. In. Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.). Autonóm közösségek a magyar történelemben. Kiskunfélegyháza, 2003. 107–119. old.
7. Erről bővebben lásd Csüllög Gábor (2009/b): Történeti régió két földrajzi térben. In. A virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged–Kaposvár, 2009. 268–273. old; Kókai Sándor (2009): A Bánság mint sajátos kultúrföldrajzi régió. In. Közép-európai Közlemények 2009/4–5. II. évfolyam, No. 6–7. 92–101. old.; Marjanucz L. (2003/b): A Temesi Bánság településtörténetéhez. In. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. Szeged. 131–135. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csüllög Gábor (2008): Az európai áramlási terek hatása a Kárpát-medence területi tagolódásának történeti folyamatára. In. Reményi P.–Szebényi A. (szerk.): A nagy terek politikai földrajza. PTE TTK Földrajzi Intézet KMBTK, Pécs, 2008. 334–341. old.
- Csüllög Gábor (2009/a): A középkori Magyarország regionális tagolódása. In. Közép-Európai Közlemények 2009/4–5. II. évfolyam, No. 6–7. 64–71. old.
- Csüllög Gábor (2009/b): Történeti régió két földrajzi térben. In. A virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged–Kaposvár, 2009. 268–273. old.
- Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In. Horváth Gy. (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 2009. pp. 25–44.
- Kókai Sándor (2009): A Bánság mint sajátos kultúrföldrajzi régió. In. Közép-európai Közlemények 2009/4–5. II. évfolyam, No. 6–7. 92–101. old.
- Marjanucz László (2002): Adalékok a Habsburg berendezkedés és telepítés bánsági történetéhez. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti tanulmányok (Studia Historica). 8. köt. Szeged. 5–16. old.; Marjanucz L. (2003/a): Autonómia és regionalitás összefüggései a Temesi Bánság 18. századi történetében. In. Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.). Autonóm közösségek a magyar történelemben. Kiskunfélegyháza, 2003. 107–119. old.
- Marjanucz L. (2003/b): A Temesi Bánság településtörténetéhez. In. Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. Szeged. 131–135. old.
- Nagy Miklós Mihály (2008): A török hódoltság mint földrajzi régió. In. Közép-európai Közlemények 2008/1. 80–85. old.
- Nagy Miklós Mihály (2009): Barrier és filter Bécs és Buda között, a török időkben. In. A virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged–Kaposvár, 2009. 249–254. old.
- Suba János (2007): A magyar államtér elhatárolódásának kérdéséhez. In. Gulyás L. (szerk.): „Régiók a Kárpát-medencén innen és túl” Baja, 2007. 439–443. old.
- Suba János (2009): Határörvidék-határvédelem a földrajzi térben. In. A virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged–Kaposvár, 2009. 255–260. old.